

הקדמה

מבוא

התורה מונחת לפני כל הרוצה לעסוק בה ולזכות בה. ואפילו עם הארץ האומר "ואיבת" את ה' אלקיך במקום "ואהבת", הקב"ה אומר עליו, ודגלו עלי אהבה. ולכן מברכין לעסוק בדברי תורה ולא ללמוד תורה, שכן לעסוק פירושו אף אם אינו מכוין לאמיתה של תורה. והנה המלמד תורה לאחר, יש לו לחשוש שמא לא יכוין לאמת, ואף אם יכוין שמא לא יהיו דבריו לרצונו של השומע. אולם כשיכוין מעשיו ותלמודו לשם שמים לא יכשל ויהיו דבריו לרצון. וזה יסודה של ברכת התורה, שמשמעותה התקשרות עם הקב"ה נותן התורה, שמחה ואהבה עם נותן התורה ועם תורתו. ולכן אמרו חכמים שאבדה הארץ על שלא ברכו בתורה תחילה. כלומר, לא ברכו מתוך אמונה עמוקה בקב"ה שהוא סבת התורה ושרשה, וכאשר נעקר השורש נופל האילן, ולכן אבדה הארץ. שאלה זו נשאלה לחכמים לנביאים ולמלאכים ולא ידעו להשיב, עד שבא הקב"ה בכבודו ובעצמו שהוא נותן התורה וגלה את סוד החרבן והגלות. ולכן קבע דוד בתהילים יט במזמור השמים מספרים, את שם ה' שש פעמים, תורת ה', עדות ה' וכו'. כדי להדגיש כי הדביקות בקב"ה מקיפה וכוללת היא מכל צד, והרי ישנם ששה צדדים. והתורה תמימה, והדבק בה נעשה תמים עם ה' ודבק בדמות יעקב אבינו איש תם החקוקה בכסא הכבוד. התורה משיבה את נפש העוסק בה למקורה העליון, ועליו נאמר ואתם הדבקים בה' אלקיכם חיים כלכם היום. הספר נקרא "תפארת ישראל", משום שחז"ל דרשו במסכת ברכות את הפסוק "והתפארת" (דבה"א כט יא) זו מתן תורה, שהתורה היא תפארתם וגאותם של ישראל, ועליה סובב הספר כולו.

וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל¹

הכתוב הזה רוצה לומר, כי התורה חפץ מונח, כל הרוצה לזכות בה יזכה בה². ולכך לא אמר אשר שם לבני ישראל, רק לפני בני ישראל^{2א}, כמו דבר המונח לפני כל, הרוצה לזכות

(1) דברים ד מד. ולהלן פרק יב; ויקבל זאת זו תורה, שנאמר וזאת התורה. ולהלן שם בסוף הפרק סירש רבינו; והתורה גם כן ראויה שתקרא זאת, כי היא צורה לישראל וכו'. וראה בגור אריה לשמות פרשת תרומה סוף ד"ה התורה שהיא לעדות, ולבמדבר פרשת בהעלותך ד"ה שהראה הקב"ה, ובתחילת פרשת חוקת, ובדרוש לשבת שובה עמ' כט.

(2) יומא עב ב; אמר רבי יוחנן, שלשה זירים הן של מזבח ושל ארון ושל שולחן. של מזבח זכה אהרן ונטלו, של שלחן זכה דוד ונטלו, של ארון עדיין מונח הוא כל הרוצה ליקח יבא ויקח. ובר"ח שם; של ארון היא התורה, כל הרוצה ליטול יבוא ויטול. ובדק"ס שם לא העיר משינוי הגירסא בר"ח. וראה ב"יפה עיניים" שם שציין למקבילות.

(2א) וראה בנתיבות עולם נתיב יראת השם, שהסביר רבינו מדוע נאמר "אשר שם משה", ולא אשר למד.

[עו]

זוכה בה. ולא יאמר האדם, כי התורה לא נתנה רק לגדולי החכמים שהב רחוקים מן הטעות, אבל התורה נתנה לכל. ולא יאמר גם כן, אולי אשגה בתורה. ודבר זה פירשו במדרש³. הביאנו אל בית היין ודגלו עלי אהבה⁴, רבי יונה אמר, שני חברים העוסקים בהלכה⁵ זה אומר בית אב של הלכה וזה אינו אומר בית אב של הלכה⁶, אומר הקב"ה ודגלו עלי אהבה. אמר רב אחא, עם הארץ שקורא לאהבה איבה כגון ואהבת ואיבת אמר הקב"ה ודגלו עלי אהבה⁷. ע"כ פ"י בית אב של הלכה, שרש הלכה⁸ וטעמה⁹. ומפני זה נראה כי הברכה על למוד התורה לעסוק בדברי תורה, ואין מברכין ללמוד תורה. ועם שיש לפרש שלכך אנו מברכין לעסוק בדברי תורה, מפני שהברכה הזאת היא ברכת המצות שחייב לברך על כל מצות עשה¹⁰. ואין מצות עשה רק בדבר שיש בו מעשה שהרי נקרא מצות עשה שחייב לעשות, ולכך יש לברך לעסוק דהיינו למוד תורה במעשה. וזה, כאשר הוא מוציא הדבור וזה נקרא עסק בתורה שהדבור נחשב מעשה, אבל למוד נקרא הבנת הדבר מה שלמד ואין הברכה רק על מעשה המצוה, ואם למד בעיון לבד אין לו לברך לעסוק בדברי תורה שזה נאמר על המעשה. אמנם נראה לומר כמו שאמרנו, כי לכך מברכין לעסוק בדברי תורה, כי ללמוד תורה לא שייך רק על מי שלמד תורה ומכיון ההלכה לאמתתה שבזה שייך למוד תורה, אבל מי שאינו מכיון ההלכה על אמיתותה אין זה למוד, לכך מברכין לעסוק בדברי תורה, בין שהוא מכיון ההלכה או שאינו מכיון ההלכה, רק שיכוין ללמוד אמת אע"ג שהוא שוגג¹⁰. הרי כי למוד התורה לעצמו נקל מאד, ואין צריך לחוש לשום דבר. אמנם לשום דברי תורה לפני זולתו, הוא

(3) שיר השירים רבה ב ד. ויתכן כי שתי הדעות במדרש מכוונות כנגד שני החששות שדחה רבינו. כנגד מה שכתב; ולא יאמר האדם כי התורה לא נתנה רק לגדולי החכמים שהם רחוקים מן הטעות, באה דעת רבי יונה שגם מי שאינו אומר בית אב של הלכה דגלו אהבה. וכנגד מה שכתב; ולא יאמר ג"כ אולי אשגה בתורה, באה דעת רב אחא שגם ע"ה דגלו אהבה.

(4) שיר השירים ב ד.

(5) שם; שעוסקין דבר הלכה. ובפרשה א שם; שהיו עוסקין בדבר הלכה.

(6) בהשמטות מחידושי הרד"ל לשיהש"ר פ"א שם כתב; אך כמדומה שעיקר הגירסא כאן ולהלן צ"ל; זה אינו אומר וזה אינו אומר, ששניהם טועין ואעפ"כ חביבין דבריהם. וגירסת רבינו אינה כן.

(7) במדרש שם; ודילוגו עלי אהבה. והכונה לדילוג האותיות והתיבות. אולם בהשמטות הרד"ל שם גורס כרבינו; ודגלו עלי אהבה, ומפרש דגלו — טעותו, ע"פ התוספות לע"ז כב ב ד"ה רגלא, והג"א לשבת פרק ו סי' יג. וכן פירש גרס ב"יפה קול" למדרש שם. וראה בנתיבות נתיב התורה פרק ו ד"ה שני ת"ח המדגילין.

(8) כן פירש ב"מתנות כהונה" שם.

(9) כן פירש בפירוש מהרז"ו שם.

(10א) כדלהלן בפרק טז ובהערה 460. וראה במבוא לדרשות עמ' 10 הערה 1, ועמ' 11 הערה 3, ובמבוא לפירושי מהר"ל ח"ג עמ' 10—9.

(10) בנוסף לשני הפירושים הנזכרים כאן כתב רבינו שני פירושים נוספים לנוסח "לעסוק בד"ת". וראה ב"דרך חיים" לאבות מהדורת: עמודים רצב ותקצג ובמבוא לספר עמוד יא.

קשה מב' פנים. האחד, כי אם אינו מכויין ההלכה להאיר עיני זולתו בדבר אמת, למה לו. כי תכלית מה שיכויין המניח דברי תורה לפני זולתו להחכים אותו בדברי אמת ויושר ודרך האמת ¹¹ רחוק משימצא ומכל שכן בדורות האלו שאבדה חכמה מבני אדם. הב', אף אם הוא מכויין ההלכה מי יודע אם יהיו לרצון אמרי פיו לזולתו, ואם לא יהיו לרצון עדיין לא הועיל דבר. ואין ספק כי כל פעולה אשר רחוק שיגיע הפועל אל תכלית כוונתו, אין ראוי שיפעל אותה פעולה שלא יהיה פעולתו לריק ולבטלה. והדבר הזה אשר אמרנו, אף בדורות השלמים היה צריך לאדם זירווי יתירה שלא יהיה נכשל בוה. בפ' בתרא דברכות ¹¹, בכניסתו לב"ה מתפלל, י"ר שלא אכשל בדבר הלכה ולא אומר על טהור טמא וישמחו בי חברי ולא יכשלו חברי בדבר הלכה ואשמח בהם. ע"כ. הרי שאף בת"ח גדול ¹² לב האדם נוטה לשמוח כאשר ימצא בדברי זולתו חסרון, כי כל אדם בטבעו ששמח בשלימות אשר יש לו על זולתו, ולכך מתפלל שלא ילך אחר טבעו וישמח כשחברו נכשל בדבר הלכה והוא אינו נכשל. ועם כי יש לפרש ההפך, מה שאמר וישמחו חברי בי, תפלה שישמחו חבריו בו כאשר לא יכשל הוא בדבר הלכה ¹³, אין המאמר סובל זה. שעדיין לא אמר שיאמר דבר הלכה, רק שאמר בדרך שלילה שלא אכשל בדבר הלכה, ואולי לא יאמר דבר הלכה כלל כי לא כל אדם יאמר דבר הלכה בבית המדרש, והיה לו לומר יהי רצון שאומר על טהור טהור ועל טמא טמא וישמחו חברי בי, ופירוש רש"י ז"ל יוכיח. ואם הדבר הוא כך בשלמי המעלה, מכ"ש בדור הבלתי שלם אשר כל דברי זולתו אינם לו לרצון, כי לא ילמוד זכות על האומר. והרי הקושי מצד שני פנים. אמנם להנצל מזה, כאשר יכויין מעשיו אל השי"ת אשר הוריש אל האדם התורה והחכמה, גם עתה יתן לו תורתו וידריך אותו בנתיבות אמת כי מאתו תצא תורה. ובפרק אלו נדרים ¹⁴, אמר רב יהודה אמר רב מאי דכתיב ¹⁵ מי האיש החכם ויבן את זאת וגו' על מה אבדה הארץ וגו'. דבר זה נשאל לחכמים ולנביאים ולמלאכים ולא פירשוהו עד שפירשו הקב"ה בעצמו, שנאמר ¹⁶ ויאמר ה' על עזבם את תורתי אשר נתתי לפניהם ולא שמעו בקולי ולא הלכו בה. היינו ולא שמעו בקולי היינו ולא הלכו בה, אמר רב יהודה שלא ברכו בתורה תחלה ¹⁷. ע"כ. ודבר זה מן התימה, שיהיה חרבן הארץ בשביל שלא ברכו

(11) כח ב, בקיצור ובשינוי לשון וסדר.

(12) כרבי נחוניא בן הקנה במשנה שם.

(13) כן פירש בב"י לטור או"ח סי' קי בשם מהר"י אבוהב, ובב"ח בשם י"מ, ובפרישה שם. ובחדושי אגדות למהרש"א. וראה בדק"ס לברכות שם עמוד 146 בגירסת כ"י מינכן; והם ישמחו ואני אשמח עמהם ובהערה ב, ולגירסא זו הפירוש הוא בודאי כמו שפירשו המפרשים הנ"ל. ובתפארת ישראל למשנה דחה פירושם לפי גירסתנו מטעם אחר.

(14) נדרים פא א, ובב"מ פה א בלשון אחרת.

(15) ירמיהו ט יא.

(16) שם פסוק יב.

(17) שם; שאין מברכין. וראה בשאגת אריה סוף סי' כד שכתב; נראה מדוענשו עונש גדול כל כך דעל

בתורה תחלה, ולא בשביל עכו"ם וגלוי עריות ושפיכות דמים שהיו בבית ראשון¹⁸. אמנם ביאור זה, כי הדבר שהוא סבה אל מציאת דבר אחר הוא ג"כ סבה אל קיום מציאתו. ואל יקשה לך כי הנגר הוא סבה לכנין הבית, ועם כל זה בהעדר הנגר ישאר הבית קיים. דבר זה אינו. כי אין הנגר סבה לבית רק שהוא מקרב העצים יחד, ודבר זה הנגר פועל לא עצם הבית, והבית נעשה מן הנגר במקרה. אבל דבר שהוא סבה בעצם אל מציאת דבר אחר כל שכן שהוא סבה לקיום שלו, שהרי היה סבה שיהיה נמצא וכן גם כן הוא סבה לקיום שלו, ודבר זה מבואר במופת¹⁸ א. ולפיכך אם היו מברכין על התורה לומר ברוך נותן תורה לישראל, והיה אהבה אל הש"י במה שנתן תורה לישראל, כי זה ענין הברכה על התורה שהוא יתברך מבורך על זה ואוהב הש"י בשביל הטוב שנתן לו התורה, ואז היה זה סבה ג"כ שתהיה התורה מתקיימת בישראל, שהיה הש"י נותן בלבם לשמור ולעשות ולקיים. אף אם היו עוברים לפעמים מצוה אחת, היו חוזרים מיד לשמור ולעשות ולקיים, וזה היה מן הש"י אשר הוא סבה לתורה והוא גם כן סבה שלא תבטל. דומה לזה, כאשר הגיע נזק אל ענף היוצא מן האילן, אז העקר שממנו יצא חוור וגורם גדולו מן השרש אשר היה סבה לגדול שלו שיצא, ובלא השרש אין קיום לאילן כלל. ולפיכך אלו היו מברכין בתורה תחלה, מה שהוא יתברך סבה לתורה ונתן להם התורה, והיו דבקים בו יתברך באהבה במה שנתן תורה לישראל, ומצד הדבקות הזו היה הש"י סבה גם כן שלא תבטל התורה. אבל מפני שלא ברכו בתורה תחלה שלא היו דבקים בו יתברך באהבה במה שנתן תורה לישראל, לא היה כאן סבה מקיימת את התורה בישראל, ובאו לידי זה שעברו על התורה דבר זה גורם שאבדה הארץ.

ואמר, דבר זה נשאל וכו'. פירוש, שג' מדרגות הם. המדרגה האחת, היא מדרגת החכמה שיש לאדם בתחוננים מה שיכול האדם להשיג. המדרגה השניה, היא מדרגת הנבואה שהיא על הנביאים, שהם בני אדם שהם בעוה"ז ובא להם רוה"ק מעליונים. המדרגה הג', היא ההשגה שהיא בעליונים כי המלאכים הם עליונים. וזה שאמר דבר זה נשאל וכו', כי מה שהוא יתברך סבה לתורה הוא יותר עליון מן מדרגת חכמים נביאים מלאכים. כי אלו כולם הם עלולים ומסובבים, ואינם מגיעים אל דבר שהוא מצד העלה דוקא, ומצד העלולים אין ידיעה לזה. כי אף אם היו נותנים הסבה שאבדה הארץ בשביל שחטאו, לא היה סיבה לאבוד הארץ, כי אם חטאו היה הש"י מקיים התורה בהם והיו חוזרים למוטב. רק הסבה היה שלא ברכו בתורה

דבר זה אבדה הארץ, ש"מ דברכת התורה הוי מן התורה, דאי מדרבנן לא היו ראויין לעונש גדול כ"כ. וכה"ג כתבו התוס' בפרק ז' דסוטה (מא ב' בד"ה אותו היום) וכו'. עכ"ל.

18) יומא ט' ב. וראה בתוספתא מנחות פרק יג ובתוספתא ראשונים להר"ש ליברמן שם שצ"י לספרי תחילת פ' קורח הוצאת הורביץ עמ' 130. ולעצם פירוש דברי הגמרא בנדרים שם, ראה במהדורא בתרא למהרש"א לב"מ שם, בחידושי אגדות למהרש"א לנדרים שם, ובהקדמת ר"י עמדין לסדורו (סולם בית אל) ד"ה ע"פ הדברים האלה, שפירשו כי לא ברכו בתורה תחילה לעמי הארץ אלא הניחו לע"ה לברך לפניהם וביוזו בכך את כבוד התורה.

18א) וראה במבוא לדרשות עמ' 20 הערה 1.

תחלה, ובוזו בא להם אבוד הארץ. ואלו היו דבקים בו יתברך במה שנתן תורה, אז היה השם יתברך עמהם במה שנתן התורה להם. וכמו שהיה הוא יתברך הסבה למציאת התורה בהם, היה גם כן סבה לקיום התורה בהם ולא אבדה הארץ. אבל עתה שלא היו מברכים בתורה תחלה ולא היו דבקים בו יתברך במה שנתן תורה לישראל, ג"כ לא היה השם יתברך עמהם לקיים התורה, וזה היה גורם שאבדה הארץ. ואל יקשה לך, למה לא היו מברכים בתורה תחלה. שאין פירוש הברכה הדבור בפה בלבד, דודאי הדבור בפה היו מברכים, אבל הכוונה על הברכה בעצמה היא האהבה הגמורה והדבקות אל השם יתברך, לאהוב השם יתברך במה שנתן תורה, וזהו ענין הברכה. ואין כל האהבות שוות, כי האהבה האמתית היא האהבה בכל לב ובכל נפש, וכדכתיב¹⁹ ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך. ולא היה להם האהבה הגמורה אל השם יתברך במה שנתן התורה לישראל, ובפרט על הטובה הגדולה שהיא התורה שהיא טובה על הכל, שיש לברך הש"י ויתעלה שמו על זה בכל לבבו, כפי הטובה העליונה לא היו מברכים בכל לבם²⁰. וזה שאמרו שם²¹ ג"כ, מפני מה אין תלמידי חכמים מצוים שיוצאים מהם תלמידי חכמים, מפני שאין מברכים בתורה תחלה. כי אף אם היו מברכים בפה, מ"מ דבר הזה שהוא נתינת התורה צריך לברך הש"י בכל לבו, ובוזו יש לו האהבה הגמורה אל הש"י. ואף אם הוא תלמיד חכם והוא צדיק גמור, רחוק הדבר הזה שיברך הש"י בכל לבו על נתינת התורה כפי הראוי. ועוד, כי התלמיד חכם לבו דבק אל התורה כי חביבה התורה על לומדיה^{21א}, ובשביל אהבתם לתורה דבר זה מסלק אהבת המקום בשעה זאת שבאים ללמוד, כי כאשר באים ללמוד תורה ואהבתם אל התורה, אין בלמוד שלהם האהבה אל השם יתברך במה שנתן תורה, כי אין האהבה לשנים, כי כל אהבה היא דבקות בנאהב ואם דבק בזה אינו דבק באחר, ולפיכך אהבת התורה שהיא חביבה עליהם, דבר זה מסולק שאין הברכה בכל לבו אל הש"י במה שנתן התורה. וזה שאין מברכים בתורה תחלה, ולפיכך אין יוצא מהם תלמידי חכמים. כי אלו היו אוהבים אותו במה שהתורה נמצא מאתו יתברך, היה השם יתברך ג"כ סבה לתורה לצאת מהם תלמידי חכמים, ועתה שהם דבקים ורודפים אחר התורה עצמה בלבד, ואינם דבקים בו יתברך במה שהוא יתברך סבה לתורה, לא היה יוצא מאתם תלמיד חכם שיש בו תורה, שאין כאן הסבה המשפיע את התורה הוא

19) דברים ו ה. וראה בנתיבות נתיב אהבת השם פרק א שהעמיק לפרש פסוק זה, ובנתיב התורה פרק ט, ובנתיב העבודה בתחילת פרק ג, ולהלן פרק נו הערה 2078, ובדרוש על התורה עמ' נד, ובעוד מקומות.

20) וכן פירש רבינו בנתיבות נתיב התורה סוף פרק ז. וראה בפירושי מהר"ל לנדרים הוצ' כשר — בלכרוביץ.

21) נדרים שם, בשנוי לשון.

21א) ע"פ ברכות סג ב. וראה בפירושי מהר"ל לנדרים ח"א עמ' 1 הערה 4.

התלמיד חכם²². וזה שאמר הכתוב²³, ולא שמעו בקולי, נגד התורה עצמה. ולא הלכו בה, שלא לקחו התורה עם סבתה, כי לקיחת התורה עם סבתה נקרא הליכה בתורה לגמרי. ומפני זה לא היו יודעים דבר זה לא חכמים ולא נביאים ולא המלאכים, כי דבר זה מגיע אל הסבה הראשונה בפרט ואין מגיע אל המסובב. וכל אלו הם עלולים ומסובבין, ולכן פרשה הקב"ה בעצמו. וכן אם אין תלמיד חכם מברך בתורה תחלה, אין לוקח את התורה עם סבת התורה ויש כאן הסרה והפסק, ואין יוצא ממנו תלמידי חכמים. כמו מי שלקח אילן בלא שרש אשר ממנו האילן, או אין נמשך פרי ממנו. ולפיכך אם מברך בתורה תחלה, יוצא מהם תלמיד חכם ועושה פרי. ומפני כך כאשר האדם מכוין בתורה להש"י אשר נתן התורה, גם כן הש"י מציל אותו מן השגיאה ויאיר עיניו בתורתו.

וכאשר ראה דוד לפניו שני דברים אלו אשר זכרנו, שהיה ירא פן יכשל בד"ת, והשני שלא יהיו דבריו לרצון לזולתו, נגד זה סדר דבריו במזמור השמים מספרים כבוד אל וגו'²⁴. הקדים תחלה לספר מעלת התורה שאמר²⁵ תורת ה' תמימה משיבת נפש וגו'

הוי"ו החכמה

(22) וראה בנתיבות נתיב הענוה פרק ז ד"ה ובפרק ואלו נדרים שהסביר את ארבע הדעות בגמרא שם, ואילו את דעת רבינא שתירץ; מפני שאין מברכין בתורה תחילה, לא הסביר כלל. ונראה שסמך שם על מה שהסביר כאן. וראה בדרך חיים פרק ד משנת שלשה כתרים הם (מהדורתי עמ' תנב ובהערה 385) שהסביר כי כתר תורה כיון שהוא מצד השכל אינו עובר בירושה. וראה עוד בבעל הטורים לדברים לג ד. ובהקדמת הגר"ש סגל לנדא לנודע ביהודה (אביו) מהדורא קמא, הקשה על מה שאמרו בנדרים שם שאין ת"ח מצויין לצאת מהם בני ת"ח, ממה ששנינו בעדיות ב ס; האב זוכה לבן בחכמה, הרי שהתורה עוברת בירושה. ונעלם ממנו מה שפירש הרמב"ם שם וז"ל; וכן כשהוא חכם הוא מלמד לבנו על הרוב. ומקור דבריו בירושלמי קדושין פרק א הלכה ז; בחכמה, ולמדתם אותם את בניכם לדבר במ. ולפ"ז אין למשנת עדיות ענין כלל עם הגמרא בנדרים. ועוד, שהרי בתוספתא עדיות פ"א הלכה יד נחלקו חכמים על דברי ר"ע במשנה ואמרו; עד הפרק זוכה לו (שעדיין לא הגיע לעונת חיוב מצות — פיהמ"ש שם) מכאן ואילך זוכה לעצמו (אם הוא צדיק זוכה לעצמו ואם לאו אין אביו זוכה לו — שם). ולפי חכמים אין בני ת"ח מצויין להיות אף הם ת"ח שהרי מעונת חיוב המצוות זוכה לעצמו, וכנ"ל. וראה בתוספת ראשונים להר"ש ליברמן שם, ובמצפה איתן לנדרים שם.

(23) ירמיהו שם.

(24) תהילים פרק יט. וראה בדרוש לשבת הגדול עמ' לד.

(25) שם פסוק ח. וראה בכוזרי מהדורת אבן שמואל מאמר שני נו (עמ' עט) שכתב; כי התורה מאירה ובהירה יותר (מהשמ"ש), והיא גם מפורסמת ונעלה ומועילה יותר. וראה להלן בפרק ב הערה 86, בדרך חיים פרק ו משנה א מהדורתי עמ' תרנד ובמקורות שצינתי שם בהערה 17 בנוגע לתורה הנזכרת כאן בפסוק השמיני דוקא, כיון שהיא למעלה מן הטבע. וראה בכתבי רמב"ן ח"א מהדורת שעזעל הוצאת מוסד הרב קוק בתחילת דרשת תורת ה' תמימה (עמ' קמא שם) שפירש פסוקים אלו בהעמקה. ובעמ' קסח שם כתב הרמב"ן; ועוד התורה מאירת עיניים בעתידות, ואנו יודעין שאין כל הנביאים ולא ספר דניאל מפורשים בגלות הזה ובאחרים שעברו עלינו ובגאולה עתידה, יותר מתורת משה רע"ה שהיא תורת ה' תמימה, כלומר, שהיא שלמה בכל חכמה ובכל דבר ולא יחסר כל בה. עכ"ל. ולמה שכתב כאן שאף הגאולה העתידה כלולה בתורה התמימה, רמז הרמב"ן

פקודי ה' וגו' עד גם עבדך נזהר בהם בשמרם עקב רב²⁶. ולפי מעלת הדבר צריך שיהיה נזהר שלא יכשל בו. וזכר ששה דברים ובכל אחד זכר השם, לומר כי התורה מצורפת אל השם יתברך שנקראת תורת ה' עדות ה' וכן כולם, לומר כי על ידי התורה קונה האדם דבקות בו יתברך. ומפני שבא לומר שהדבקות הזו הוא דבקות גמור לא דבקות בצד מה, כמו מי שהוא בעל מדות ע"י המדות קונה דבקות בו יתברך ואינו קונה רק הדבקות בצד מה כפי המדה אשר דבק בה, אבל ע"י התורה דבק בו יתברך לגמרי בכל צד. ומפני שהצדדין המחולקים הם ששה והם ימין ושמאל פנים ואחור מעלה ומטה, וכנגד זה זכר ששה שמות שהוא דבק בו יתברך בכל צד ואינו נוטה מן הש"י לא לימין ולא לשמאל ולא לשום צד²⁷. והתחיל לומר, תורת ה' תמימה משיבת נפש. כי כאשר התורה תמימה ע"י זה האדם ג"כ תמים²⁸, וכאשר הוא תמים האדם הוא עם הש"י לגמרי, וכדכתיב תמים תהיה עם ה' אלהיך²⁹, ופירשו ז"ל במס' נדרים³⁰, כל המתמים עצמו הוא עם הש"י. ולכך אמרו ז"ל³¹, צורת תם חקוקה בכסא הכבוד, כי יעקב נאמר עליו ויעקב איש

- בתחילת ספר הגאולה (עמ' רסא שם) בכתבו; והנה הפצנו לחפש הענין (של הגאולה) תחלה מספר תורת ה' התמימה וכו'. ושעועל שם לא עמד על דבר זה.
- (26) ראה להלן פרק סא שפירש רבינו ע"פ המדרש כי בשמרם עקב רב, הכוונה למצוות קלות שאדם דש בעקיבו.
- (27) ראה בדרך חיים מהדורתי במבוא עמ' ג ובמקומות שצויינו שם בנוגע לשלמות ולאזון הבאים לידי בטוי במנין הששה. וראה עוד בכתבי רבינו בחיי מהדורת שעועל הוצ' מוסד קוק עמ' תכ"א-תכ"ב שפירש פסוקים אלו ועמד על שש הקצוות כרבינו, והסביר על פי זה את ששה סדרי המשנה ואת שש עונות השנה באופן נפלא, ובכוזרי ד כה ע"פ ספר יצירה ב ג.
- (28) ראה במו"ג ח"ד סוף פרק לט שכתב כי תורת ה' תמימה פירושו שהיא ממוצעת ומאוזנת, וכשיטתו בהקדמה לאבות פ"ד, ובהלכות דעות פ"א הלכה ד.
- (29) דברים יח יג. וברמב"ן שם כתב; כי תמים הוא השלם בדבר כמו שה תמים (שמות יב ה) שאין בו מום ושום חסרון, וזו מצות עשה. וראה בהוספות הרמב"ן לספר המצוות סוף מ"ע מצוה ה, ובהעמק דבר שם ע"פ שו"ת הרשב"א ח"א סי' תיג.
- (30) לב א. אך שם אמרו; כל המתמים עצמו הקב"ה מתמים עמו, שנאמר, עם חסיד תתחסד עם גבור תמים תתמם (שמ"ב כב כו), ויש להשלים ע"פ ספרי שם; כשאתה תם חלקך עם ה' אלקיך. וכן כתב בדרך חיים פרק ד משנת רבי אלעזר הקפר. והוסיף שם; והתמים מי שאין לו תוספת חכמה כי זהו גדר התמים שאינו מתחכם ביותר בערמה ותחבולה רק הוא מאמין ותמים. וראה בבאר הגולה באר שני ד"ה הוריות פרק ג, ובנתיבות נתיב התמימות פרק א"ב.
- (31) ע"פ חולין צא ב; עולין ומסתכלין בדיוקנו של מעלה. וברש"י: פרצוף אדם שבארבע חיות בדמות יעקב. וביפה עיניים ומתהרץ חיות ציינו לב"ר פס"ח; אות הוא, שאיקונין שלך חקוקה למעלה. וראה בפרקי דר"א פרק לה; ורואים פניו של יעקב ואומרים זה הפנים כפני החיה שבכסא הכבוד, וברד"ל שם אות מו-מו. וראה בנתיב התמימות שם ובגבורות ה' סוף פרק סז, שלכן דרשו בחולין שם ע"א; מלמד שהעלו (יעקב ושרו של עשו) אבק מרגלותם עד כסא הכבוד, כיון שדמות יעקב היתה חקוקה שם. וראה עוד בנתיב התמימות פרק ב בנוגע ליי"ב השבטים הנקראים שבטי תם,

תם³². ולכך אמר משיבת נפש, כלומר שהיא משיבת נפש להחיותו. כי התמים הוא עם השם יתברך כמו שאמרנו, וכתוב³³ ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כלכם היום, כי מצד הדבקות בו יתברך אתם חיים ולכך כתיב תורת ה' תמימה משיבת נפש³⁴. ואחר כך אמר, אצל ^{אוצר החכמה} עדות ה' נאמנה מחכימת פתי. פי', כי מה נחשב האדם שאין בו רק שכל האנושי. אבל עדות ה' נאמנה מחכימת פתי שעל ידי התורה נעשה חכם, כי התורה מעידה על הנמצאים לברר כל דבר והיא נאמנה מחכימת הפתי עד שנחשב שכלי ביותר. ואח"כ אמר, שעוד מביאה התורה את האדם אל המדרגה שהיא משמחי לב, פי' שנחשב האדם שהוא מציאת שלם על ידי התורה, ולכך היא משמחת לב האדם, שכאשר האדם הוא בשלימות הוא בשמחה והפך זה כאשר הוא בחסרון הוא באבילות, ולכך כאשר קרה לו המיתה מן שאר בשרו הוא באבילות³⁵. ועוד אמר, מצות ה' ברה מאירת עינים. ר"ל, כי התורה מלמדת לאדם את המעשה אשר יעשה, ולא נחשב שהולך בחושך. ולפני זה אמר מחכימת פתי על החכמה אשר מחכים אותו, וכאן אמר מצות ה' ברה מאירת עינים שלא ילך במעשיו בחושך רק יעשה המצוה, עד שהאדם הוא שלם לגמרי בין בשכלו ובין במעשיו. ואח"כ יראת ה' טהורה עומדת לעד, פי' שעל ידי התורה יקנה הנצחיות. ודבר זה רמזו בפרק במה מדליקין³⁶ על פסוק יראת ה' היא אוצרו³⁷ כי על ידי היראה יקנה הקיום הנצחי

וב"מי מרום" על התורה להגרי"מ חרל"פ עמ' צב, ובנתיב העבודה פרק ג שלכן תקן יעקב תפילת ערבית דוקא "כי הלילה מורה שהעולם הוא ביד השם" וכו', וזהו מדת יעקב, ולהלן סוף פרק יט. (32) בראשית כה כז. ובזוהר במדבר מהדורת מרגליות הוצאת מוסד הרב קוק עמ' קסג אמרו; מה בין תם לתמים, באברהם כתב התהלך לפני והיה תמים (בראשית יז), יעקב דאשתלים יתיר כתיב ביה ויעקב איש תם וכו'. וראה בדרך חיים פרק א עמ' קיב, ובנתיבות נתיב הצניעות פרק א ד"ה ובבא בתרא, וברבינו בחיי לבראשית שם שכתב דברים נפלאים בענין זה, ובנצח ישראל עמ' רטו, ריט. (33) דברים ד ד. ובמקומות רבים באר רבינו את דברי חז"ל ע"פ היסוד שהדביקות בה' מביאה לחיים. וראה להלן פרק לא, ובגור אריה לבראשית סוף פרשת ויחי ד"ה ואמרו רז"ל יעקב אבינו לא מת, ובגבורות ה' פרק ח ד"ה ועוד יש לומר, ובסוף פרק נד שם ד"ה ועוד דע, ובנתיבות נתיב אהבת השם פרק א ד"ה ובמדרש נתנו עוד הפרש, ונתיב העבודה פרק ה, ובבאר הגולה באר שביעי ד"ה בפרק בתרא דכתובות, ובדרך חיים פרק ו משנת גדולה תורה (מהדורתי עמ' תש). וראה עוד באור החיים לדברים שם שהאריך בדבר, ובנצח עמ' סג, עז, עה, ובדרוש לשבת שובה עמ' לב. (34) והרמב"ן בתחילת דרשת תורת ה' תמימה שם כתב; והיא משיבת נפש ומחכימת פתי, כלומר שמסרת כל ספק מן הלבבות. וכן פירש באבן עזרא לתהילים שם. וברבינו בחיי לויקרא פרשת צו עמ' תכה כתב; תורת ה' תמימה משיבת נפש, כלומר נפש לשרשה. וכונתו שע"י התורה עולה הנפש ומדבקת בשרשה העליון.

(35) וכן פירש בנתיב יראת השם פרק ד, ולהלן פרק ל והערה 988, ובדרך חיים עמ' תרנח הע' 37.

(36) שבת לא א; אי יראת ה' היא אוצרו אין אי לא לא וכו', א"ל עירבת לי בהן קב חומטין. וברש"י;

ארץ מליחה ומשמרת את הפירות מהתליע. וראה בשמו"ר פרשה ל; א"ל חבירו, יש לך אפותיקאות

ליתן אותן בהם, אם יש לך כן הכל שלך ואם לאו אין בידך כלום, וברד"ל שם פכ"ד אות יב.

(37) ישעיהו לג ו. וראה בנצח עמ' קמ.

ויתבאר זה בפרקים הבאים בעזה"י³⁸. ואמר משפטי ה' אמת צדקו יחדיו, דבר זה עוד יותר על הכל שעל ידי התורה מתדמה אל השם יתברך במה שאפשר להתדמות אל בוראו, כי חותמו של הקב"ה אמת³⁹, ומשפטי התורה ודרכיה אמת. ואומר צדקו יחדיו, כי כל הדברים יש בהם אמת בצד מה ומשפטי ה' אמת צדקו יחדיו, כלומר שכולם שוים באמיתתם. וזה מורה שהם אמת לגמרי לכך כולם שוים באמיתתם, שאל"כ לא היו כולם שוים באמיתתם רק זה יותר מזה אבל מפני שהם אמת לגמרי לכך כלם שוים באמיתתם⁴⁰. ואמר, הנחמדים מזהב ומפז רב⁴¹. פי' כי המצוה יש בו שני דברים. האחד שהמצוה טוב לאדם הגופני, שדבר זה מבואר לכל שכל המצות שהם בתורה הם להשלים תקון האדם עד שהאדם הוא בטוב. והשני שהשכל ג"כ מחייב המצות מצד סוד שכלי, ועל זה אמר כי מה שהמצוה יש בה סוד שכלי אלהי הם נחמדים מזהב ומפז רב, שהם נחמדים לראיית העין ומצות התורה הם יותר נחמדים לראיית השכל. שכמו שיפול לשון ראייה על העין כך יפול ראייה על השכל, כי לשון ראה משמש כאחד לשניהם כמו שאמר⁴² רואה אני דברי פלוני. לפיכך אמר כי השכל האלהי בתורה יותר נחמד לראיית השכל מזהב ומפז שהוא נחמד לראיית העין, ועל טוב הגופני שהתורה מעמיד הכל בטוב כי התורה תקרא טוב ועל זה אמר ומתוקים מדבש ונופת צופים שזה עריבות גופני. ומה שכפל הדבר אצל כל אחד ואחד לומר מזהב ומפז ומתוקים מדבש ונופת צופים, שאם אמר הנחמדים מפז אפשר לומר שאינם נחמדים רק יותר מפז, ועתה שכתוב הנחמדים מזהב ומפז יש ללמוד, כמו שאין פירוש מזהב ולא יותר שהרי גם כן נחמד מפז, וכן פירוש מפז לא שהוא נחמד מפז בלבד רק שהוא נחמד יותר על כל, וכך פירוש ומתוקים מדבש ונופת צופים. ועל זה אמר גם עבדך נזהר בהם, לפי מדרגתם ומעלתם ראוי שיהיה נזהר בהם ובשמרם עקב רב לעוה"ב. ואח"כ אמר שגיאות מי יבין וגו', כלומר כי לפי מדרגת ומעלת הדבר צריך שיהיה האדם נזהר שלא יחטא. ולכך אמר שגיאות מי יבין, נגד אם יטעה בדברי תורה. שאי אפשר לגודל עומק שלהם שיבין כל הדברים על אמיתתם, ולכך אמר מי יבין. ואח"כ אמר מנסתרות

(38) להלן פרק י ובהערה 298. וראה בדרך חיים פרק ג משנת רחב"ד (מהדורתי עמ' שכא), ובנתיב התורה בתחילת פרק יד, ובנתיב יראת השם פרק א ד"ה ובפרק אין עומדין, ובתחילת פרק ב ופרק ד שם, ובבאר הגולה באר ששי ד"ה ואמר רוח סערה, וברבינו בחיי לדברים כה נח.

(39) שבת נה א. וראה להלן בהערה 585.

(40) ובמו"נ ח"ג פרק כו פירש הכתוב שהכונה למצות השכליות הנקראות משפטים.

(41) ראה להלן פרק מו הערה 1676, ובדרך חיים מהדורתי עמ' חרעו, שפירש מה שנאמר הנחמדים מזהב ע"פ המדרש. וראה ברמב"ן לדברים לג כד; ברוך מבנים אשר, המ"ם תבוא ליתרון, כמ"ש תבורך מנשים (שופטים ה כד), הנחמדים מזהב ומפז רב וחברותיה. וכן פירש הרד"ק כההילים שם, ובדרך חיים עמ' שפו.

(42) אבות פרק ב ומשנת כתובות קח ב, ובעוד מקומות רבים. ובענין לשון הראייה, כך כתב רבינו גם בדרך חיים עמ' רמג, וכן כתב בכוזרי ד ג ובפירוש רבינו חננאל גאון לברכות, וראה להלן הערה 1785.

נקני, על שגגות מעשה שלא ידע מן העבירה⁴³. ואח"כ אמר⁴⁴ יהיו לרצון אמרי פי, כדי שיהיה לו זכות שישפיע תורה לאחרים, ועל זה אמר יהיו לרצון אמרי פי שיהיו מקבלים את דבריו. ובמדרש⁴⁵, יהיו לרצון אמרי פי שיעשו לדורות ויחקקו לדורות ואל יהיו קורין בהם כקורין בספר המירוס, פי' ספרי המינים כמו ספרי המירוס, אינם מטמאים דמסכת ידים⁴⁶, רק יהיו קורין בהם ונוטלים עליהם שכר כנגעים ואהלות. אמר רבי ירמיה בשם רבי יוחנן אגורה באהלך עולמים⁴⁷, וכי ס"ד שדוד מבקש דירה בשני עולמים, אלא יהיו קורין ומזכירין אותי בבתי כנסיות ובבתי מדרשות כאלו אני קיים. ולכך אמר יהיו לרצון אמרי פי אל הבריות, והגיון לבי לפניך רוצה לומר כי כל לבבות דורש הש"י וידעת שכוונתי לשם ה' ולכך ידריך אותי בדרך אמת. ה' צורי וגואלי, כלומר כי אחר שאתה יצרתני אין אתה מואס ביצורך, ואם אחר שיצרתני מעשי גרמו להרחיק אותי הרי אתה גואלי מכל דבר אף כי רוחקתי, עד שאני לרצון.

ובכן התפלה אל מי שאינו מואס בשפלים ואינו מרחיק לשהיו רחוקים, שיהיו לרצון אמרי פי לפני כל ויורני דרך אמת ויסעדני בימין צדקו נצח אמן. ושם החבור הנה נקרא תפארת ישראל כי הוא חבור על התורה שהיא תפארת ישראל כדכתיב⁴⁸ מי גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים צדיקים וגו', ואמרו⁴⁹ רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הוזה. וכבר בארנו בהקדמה של חבור גבורת ה' שבשביל כך אמרו במסכת ברכות בפרק הראה⁵⁰ והתפארת⁵¹ זו מתן תורה.

(43) ובדרך חיים עמ' תט פירש כי שגיאות הן השגגות, נסתרות כנגד האומר מותר, והזדים כנגד עבירות שבמזיד. וראה בהערותי שם.

(44) תהילים יט טו.

(45) שו"ט לתהילים פרק א ד"ה אשר לא הלך בשנוי לשון, ובסוף פרק יט ובפרק ל, ובילקוט"ש ח"ב רמז תרי"ג ותרע"ח. וראה עוד ברמז תשפ"א שם, וביבמות צו סוף ע"ב, ובח"א למהרש"א ובמהר"ם ובמהדורא בתרא ובכורי יעקב שם.

(46) פרק ד' משנה ו'. וראה בפירושי הרמב"ם והרא"ש ותפארת ישראל ושאר המפרשים, ובשנויי נוסחאות שם.

(47) תהילים סא ה.

(48) דברים ד ח. וראה בהספד שבסוף דרשות מהר"ל עמ' יג.

(49) שם פסוק ו'.

(50) ברכות נח סוף ע"א. וראה בח"א למהרש"א שכתב כרבינו שהתורה היא תפארתנו וחכמתנו לעיני העמים. וראה להלן בתחילת פרק ז ובפרק ט, ובתחילת ההקדמה השלישית לגבורות ה', ובנתיבות נתיב התורה פרק יד ד"ה אבל בפרק הישן, ובסוף פרק טו, ובאור חדש ד"ה ויאמר המלך לחכמים, ובבאר הגולה באר שני ד"ה בפרק ב דבא מציעא ובאר ששי ד"ה פ"ק דראש השנה, ובמו"ג ח"ב סוף פרק יא וח"ג פרק לא.

(51) דבהי"א כט יא.